

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

STOPAMA POBIJENIH

»Fra Leo Petrović i 65 subrača«

Godina V., broj 2 (9), Široki Brijeg, srpanj – prosinac 2012., cijena 3 KM (12 kn)

Nakon što su pobijedili, komunisti uhićene Hrvate vode Križnim putem kroz čitavu novoosnovanu državu Jugoslaviju i revno ih ubijaju. Samo oko Radimlje kod Stoca računa se da su ih pogubili čak 10.000. Prema svjedočenjima tu su ubijeni i neki hercegovački franjevci. Tražimo ih i želimo ih barem popisati.

POBIJENI HERCEGOVAČKI FRANJEVCI

1942. – 1945.

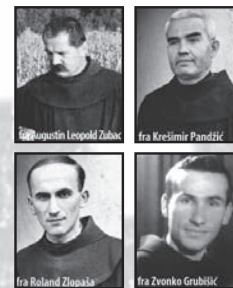
Široki Brijeg – mlinica

Široki Brijeg – samostan

Mostarski Gradac

Mostar

Križni put

Ljubuški

Zagvozd

Čitluk

Izbično

Macelj

Kočerin

Zanagline

Međugorje

Vrgorac

Čapljina

Zagreb

Velika Gorica

Pobili ih komunisti:

1942.: 1

1944.: 1

1945.: 64

Znani grobovi: 31

Široki Brijeg: 22

Kočerin: 2

Čitluk: 3

Međugorje: 1

Macelj: 3

Tražimo svjedočenja glede njihova pogubljenja.

Ako išta o tome znate, dojavite što prije Vicepostulaturi.

Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.

VICEPOSTULATURA POSTUPKA MUČENIŠTVA »FRA LEO PETROVIĆ I 65 SUBRAČE«

Kard. Štepinca 14, 88220 Široki Brijeg; tel.: (039) 700-325; faks: (039) 700-326

e-adresa: mostar@pobijeni.info; web: www.pobijeni.info

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»fra Leo Petrović i 65 subrača«,
V., 2 (9), Široki Brijeg, 2012.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14
88220 Široki Brijeg
HR: Franjevačka 14, p. p. 2
20350 Metković

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM, RH 33 KN, EU 6 EUR,
SAD i Kanada 10 USD

Zastupništvo, distribucija, pretplate
Ihtis, Zrinskih i Frankopana 22,
88000 Mostar; mob.: 063-837-002;
e-adresa: udrugaihtis@gmail.com

Računi za pretplate:
BiH (Ihtis Mostar): ProCredit Bank
d.d. Sarajevo, poslovnica Mostar –
1941053316700142
HR (Tihomir Čule): ZaBa, poslovnica
Metković – 2360000-3610872394
INOZEMSTVO: IBAN: BA39 1941
0533 1670 1209; SWIFT CODE:
MEBBBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Opet nam nedostaje stranica da bismo u ovo glasilo stavili sve ono što smo pripremili. Ali to je i dobro jer potvrđuje da govor o ubojstvu 66 hercegovačkih franjevaca kao i o drugim komunističkim zločinima učinjenima tijekom Drugog svjetskog rata i poraća nije stao. Potrebno je konačno doći do istine o tom vremenu da bismo se kao društvo sazdano na demokratskim temeljima mogli okrenuti sadašnjosti ovakvoj kakva već jest. A kao kršćani još jedanput ćemo spoznati snagu izričke iz prvih kršćanskih dana da je krv mučenika sjeme novih kršćana.

Svih smo se tih događaja i te kako sjećali 25. i 26. travnja ove godine u Zagrebu na Međunarodnom znanstvenom simpoziju »Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine«. Priredila ga je Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martirologij. Vicepostulatura je imala čast da je od samog početka sudjevala u radu Komisije i sukladno tome u pripremanju simpozija. Najprije su stručnjaci progovorili o naravi i biti komunizma kao zločinačkoj ideologiji. Nakon toga predstavnici pojedinih biskupija i redovničkih zajednica prikazali su kako se ta ideologija obušila na njihove članove. Budući da su u posljednje vrijeme niknule različite postulate i vicepostulate, bilo je potrebno da i one iznesu tijekom i plodove svoga rada. Naravno da je simpozij urodio i određenim zaključcima, ali o tome je malo opširnije rečeno u glasilu

pa ne ćemo sada to spominjati. Važno je samo istaknuti činjenicu da konačno najviša crkvena razina ustrojstveno staje iza pronalazanja mučenika, a ujedno i žrtava koje je zločinački komunistički sustav ostavio iza sebe na području gdje živi Crkva u Hrvata.

Hvala Bogu, Vicepostulatura se približava trenutku kada će mjesnom biskupu don Ratku Periću moći podnijeti sve što je potrebno pa da se i službeno otpočne s postupkom mučeništva naše pobijene braće. Ponovno pozivamo sve one koji mogu nešto posvjedočiti ili znaju za svjedoke te imaju neke dokumente da nam to što prije jave. Stvar je to sviju nas, a Vicepostulatura samo ima zadatak bliže se o svemu brinuti. Samo će kršćanska svijest i jedinstvo spasiti ovaj svijet, a ne nekakav novi svjetski poredak.

Drago mi je da lijepo napreduje i rad povjerenstava za uređivanje i obilježavanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području pojedinih općina. Krenuli su i oni u Čitluku, na čemu im čestitam. Po drugi put, najprije je to bilo u Neumu, jedno povjerenstvo na dostojan način pokapa pronađene. Dogodit će se to 29. srpnja na Širokom Brijegu kada ćete već imati u rukama ovo glasilo. O svemu ćemo detaljnije pisati u sljedećem broju.

Istina čeka da ju otkrijemo. Nemojmo se bojati i pustimo ju u svoj život.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o znakovima	38
Podsjetnik	15	Pobijeni	40
Povjerenstva	25	Odjek u umjetnosti	50
Stratišta	27	Razgovor	52
Istraživanja	30	Iz Vicepostulature	58
Glas o mučeništvu	36		

NASTAVLJENO ČIŠĆENJE MLINICE I HIDROCENTRALE

Široki Brijeg, 19. siječnja 2012. (Vicepostulatura) – Iako je temperatura bila ispod ništice, nastavljeno je čišćenje franjevačke mlinice i hidrocentrale na rijeci Lištici u Širokom Brijegu. O prethodnim čišćenjima pisali smo više puta.

Čišćenje su uobičajeno proveli dragovoljci, članovi FSR-a i vjernici. Marljivo su radili, ali još nisu uspjeli do kraja završiti posao koji je ljetos započeo. Naime, kroz proteklo vrijeme nakupilo se puno smeća, a i priroda je nesmetano bujala. Zbog toga će posao biti nastavljen dok se sve ne privede u takvo stanje da poslije bude lagano dalje održavati.

Dragovoljce na čišćenju posjetili su fra Sretan Ćurčić, širokobriješki gvardijan, i fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«. Zahvalili su im na odzivu i na učinjenom poslu.

Pripomenimo da su franjevačka mlinica (1868.) i hidrocentrala (1936.) značajni ne samo zbog svoje povijesne važnosti nego i kao spomen-mjesta na pobijene hercegovačke franjeve. Tu se tijekom opsade Širokog Brijega u veljači 1945. sklonilo devet franjevaca, zajedno s nekim đacima Franjevačke klasične gimnazije i skupinom vjernika. Nakon što su 8. veljače izišli i partizani ih zarobili, svi su bili spašeni osim franjevaca. Njih osam odveli su nekamo prema Splitu da bismo ovih godina jednoga, fra Melhiora Prlića, identificirali među pobijenima u masovnoj grobnici u Zagvozdu. Fra Mariofila Sivrića su, pak, ostavili da bi im pokazao kako radi hidrocentrala pa ga nakon toga najvjerojatnije ubili negdje na području Širokog Brijega. ✍

SUSTAVAN RAD NA PRIKUPLJANJU PODATAKA O ŽRTVAMA

Zagreb, 24. siječnja 2012. (Glas Koncila) – Izvanredno plenarno zasjedanje Hrvatske biskupske konferencije, pod predsjedanjem predsjednika HBK đakovačko-osječkog nadbiskupa Marina Srakića, održano je u ponedjeljak 23. siječnja u sjedištu Hrvatske biskupske konferencije u Zagrebu, priopćilo je Tajništvo HBK. Na zasjedanju je sudjelovao i apostolski nuncij u RH mons. Mario Roberto Cassari.

Izvjeste o radu Komisije za hrvatski martirologij podnio je njezin predsjednik biskup Mile Bogović. Prema odluci HBK i BK BiH, ta komisija vodi brigu o žrtvama s područja Hrvatske i BiH. U svojem radu Komisija surađuje s državnim Uredom za pronalaženje, obilježavanje i održavanje grobišta žrtava komunističkih zločina nakon Drugoga svjetskog rata. Kao primjer kvalitetnog rada biskup Bogović istaknuo je djelovanje hercegovačkih franjevaca koji sustavno rade na prikupljanju podataka o mučenicima na svome području. U pripremi je znanstveni skup koji će doprinijeti otkrivanju i uprisutnjenju vjerničko-mu-

čeničkog elementa u stradanjima. Biskup Bogović je istaknuo da treba započeti s istraživanjima na terenu i odrediti u svakoj biskupiji odgovornu osobu.

Vlada Republike Hrvatske obavijestila je biskupe o novom sastavu Komisije za odnose s vjerskim zajednicama Vlade Republike Hrvatske. U Biskupsku komisiju HBK za odnose s državom, na čijem je čelu kardinal Josip Bozanić, uz postojeće članove izabrani su mons. Mate Uzinić i mons. Ivan Šaško.

Biskupi su se, kaže se u priopćenju, s čuđenjem osvrnuli na izjave ministra zdravlja Vlade Republike Hrvatske o početku ljudskoga života koje su u javnosti odjeknule kao nestručne, nehumane i ideološki motivirane.

Na zasjedanju je bilo govora i o funkcioniranju pojedinih tijela ureda i ustanova HBK te su određeni izaslanici koji će predstavljati HBK na pojedinim događanjima. Vijeće za obitelj HBK preimenovano je u Vijeće za život i obitelj. ✍

ZAPOČELI II. DANI POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 5. veljače 2012. (Gojko Jelić/Vicepostulatura) – U subotu 4. veljače u samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu u 18 sati započeli su II. dani pobijenih hercegovačkih franjevac. Sjećanje je to na ona vremena kad su komunisti tijekom Drugog svjetskog rata i poraća ubili 66 hercegovačkih franjevac. Budući da Hercegovačka franjevačka provincija drži da su nevino pobijeni, nastoji se skupiti građa i svjedočenja da ih Crkva jednoga dana proglasi mučenicima, odnosno blaženima i svetima.

Zbog obilnog snijega, neuobičajenog za Hercegovinu, došlo je i do izmjena u objavljenom programu. Fra Zvezdan Linić, najavljen kao predvoditelj sv. misa zadušnica i propovjednik kroz prva tri dana, nije uspio doći na Široki Brijeg pa su zadaću na se preuzela braća iz samostana.

Svetu misu zadušnicu ovaj prvi dan predslavio je fra Miljenko Stojić, vicepostulator postup-

ka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, u suslavlju s fra Vitomirom Musom i fra Tomislavom Jelićem. Unatoč vremenskim neprilikama na sv. misi se skupilo stotinjak vjernika. Ostali su je mogli pratiti preko valova Radiopostaje Široki Brijeg.

Na početku sv. mise fra Miljenko je naglasio: »Poteškoće su uobičajene u krhkom ljudskom biću. No, to ne znači da se trebamo predati. Kao što smo danas čistili putove ispred naših domova, tako sada očistimo putove u svome srcu. Neka oni budu prohodni, ne samo za nas, nego i za svakoga tko s nama dođe u doticaj.«

Radosnu vijest s ulomkom iz Evanđelja po Marku navijestio je fra Vitomir Musa. Znakovite su riječi: »Kad izađe, vidje silan svijet i sažali mu se jer bijahu kao ovce bez pastira pa ih stane poučavati u mnogočemu.« Znakoviti su bili i stihovi uvodne pjesme: *Spasitelju, dobri Isukrste, / ti si dobar Pastir stada svog, / ti nad njime lebdiš, bdiješ, paziš / da ga ništa ne zadesi zlog.* U njima se prepoznaju oni

tragični dani kada su komunisti pobili franjevce i Provinciju ostavili bez duhovnih pastira, ali Dobrog Pastira nisu mogli uništiti.

I molitva vjernika, koju je predmolio fra Tomislav Jelić, snažno je dirala u ovo danas i u one dane kada su ubijeni oni za koje smo večeras molili. Treba nam obiteljska molitva, zajedništvo, ljubav i razumijevanje. Mnoge je ovo nevrijeme vratilo u obitelj gdje su zajedno pratili sv. misu na radiju i zajedno molili. Moramo vidjeti i blišnjega u potrebi – baš ovih dana kada mnogima treba donijeti i hranu, i ogrjev, i lijek.

Poštujmo ljudski život. Oni za koje smo prikazali sv. misu zadušnicu dali su svoj život kao žrtvu za svoju vjeru i za svoj narod. Molili smo da ih Gospodin uvede u svoje kraljevstvo. Oni drugi koji su im ga oduzeli ne znaju što je čovjek ni što je Bog, ali su im njihove žrtve u ime Boga to oprostile.

Na kraju sv. mise fra Miljenko je pročitao ishod natječaja s temom pobijenih hercegovačkih franjevac za dječji uzrast. Prvu nagradu dobio je Petar Slišковиć za literarni rad, Anica i Marija Čužić dobile su drugu nagradu za videouradak te Anđela Spajić dobitnica je treće nagrade za literarni uradak. Radovi će se moći pogledati ovih dana na portalu pobijeni.info, a nagrade će im biti uručene 7. veljače.

Sve informacije o II. danima pobijenih hercegovačkih franjevac mogu se pratiti na portalu pobijeni.info, hrsvijet.net i na Radiopostaji Široki Brijeg (radiosirokibrijeg.com). Program redovno započinje u 18 sati, a na sam dan obljetnice u 16 sati. ✍

Nakon obrazovanja i gospodarskog razvitka franjevci 1936. na Široki Brijeg donose i električno svjetlo

FRANJEVAČKA HIDROCENTRALA NA ŠIROKOM BRIJEGU

Došavši na vlast, komunisti nacionaliziraju franjevačku hidrocentralu i prepuštaju je zubu vremena

► Piše: fra Ante Marić

Priprava za izgradnju

Prateći razvoj gimnazije i samostana ma Širokom Brijegu, razvidno je da su stalne poteškoće s rasvjetom i grijanjem – trebalo je osigurati znatne količine karbi-da, drva i ugljena, što nije bilo ni jednostavno ni jeftino. Stoga se među profesorima i fratrima u samostanu rodila namisao da se iskoristi rječica Lištica podno Širokog Bri-jega uz fratarsku mlinicu za podizanje hidrocentrale za proizvodnju električne energije. O tomu svjedoči pismo namjere upućeno 21. travnja 1924. franjevačkom pogla-varstvu u Mostaru. Pismo su potpisali fra Krešimir Pan-džić (profesor na gimnaziji, diskret samostana), fra Pavo Dragičević (profesor na gimnaziji, diskret samostana), fra Žarko Pehar (vikar samostana) i fra Stanko Kraljević (gvardijan).

»Starješinstvo ovoga samostana ima nakanu, ako bude ikako moguće, što prije uvesti električno svjetlo, i to tako, da bi se centrala postavila uz našu mlinicu. Me-đutim se čini, da bi mogla skoro biti na prodaju mlinica “stari ćemer” sa šest mlinova, stupom i badnjem: ona bi bila za razvođenje električnog svjetla neprispodobivo zgodnija, k tomu ima ljepšu bašču, a sama bi mlinica za nas imala veću vri-jednost nego i za koga drugoga, jer se do nje može sa centra Lištice kroz našu bašču načiniti preko vode put, odnosno most; zato, ako bi se svidjela cijena i pokazala se prilika, ovaj bi sa-mostan bio voljan “stari ćemer” kupiti.

Fratri nemaju prostor, a ni dovoljno novca za gradnju hidrocentrale. Odlučuju se snaći kako najbolje znaju.

Ali da u prvom redu uvedemo električno svjetlo i da eventualno prekupimo “stari ćemer” po našem mnijenju morali bismo prodati prije slijedeće čestice, koje nam se manje isplaćuju:

- 1.) livada na Mostarskom Blatu zvana “Okolišta”: 34 dunuma, oko 300.000K;
- 2.) jedan vinograd na Uzarićima zvani Vugić: 8-10 dunuma, loza je povadena, oko 100.000 K;
- 3.) ograda u Pribinovićima Redžića gaj: 60-70 dunu-ma, oko 100.000 K;
- 4.) gradilište na Lištici “Orlovac”: 800 m2, oko 40.000 K;
- 5.) ako bi bila baš potreba, koja bi sigurno nadošla u slučaju kupovanja mlinice, dobro bi bilo, da mp. Starješinstvo isposluje sa strane Rima dozvolu, da se može sve, što imamo na Lištici, prodati, t.j. sadašnji žandarski kasar i bašču “Bijele Vrace” na površini od oko 4½ dunuma: pa kasnije kad bi starješinstvo samostansko u sporazumu s provincijalnim uvidjelo, da je isplativo, neka bi prodavalo, što bi i koliko bi

bilo nužno i korisno. Vrijednost ci-jele Lištice računamo najmanje oko 500.000 dinara, a vrijednost same kuće i bašče, što žandarmerija drži, do 350.000 dinara.«¹

Ovaj dopis samostanske upra-ve vremenski se poklapa sa sveobu-hvatnim i velikim pripremama oko izgradnje nove gimnazijske zgrade. I do sada je očitim da su problem rasvjete i grijanja bili predmetom

¹ SP sv. 63., folija 221. Valja napomenuti da je Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru uistinu od Rima za-tražio dopuštenja za prodaju zemljišta (br. 357/1924., Mostar, 14. svibnja 1924.) kako bi se podigao kredit za izgrad-nju gimnazije za koji je istog 14. svibnja podnesena molba (br. 358/1924.). Sveti zbor iz Rima za oba zahtjeva šalje dopuštenje: Prot. N. 3218/24. od 26. lipnja 1924. da se može podići kredit u visini od 500.000 libeller. italicae, »ut Collegium Seraphicum in loci Siroki Brijeg reficere possit«; Prot. N. 3219/24. da mogu prodati »domum cum hortis in Lištica, agrum silvestrem in Pribinović; veterem vincam in Uzarići, pratum in Blato«.

mnogih pismenih dopisa između samostana, gimnazije i uprave Provincije. Fratri su i te kako svjesni da bi se takvim zahvatom unaprijedio život na Širokom Brijegu, a time bi se i odgojno-obrazovni proces odvijao u primjerenijim okolnostima. Uprava Provincije na ovaj je dopis samostanske uprave odgovorila potvrdno.

Samostanska uprava i profesorski zbor zajedno s upravom Provincije žele da sa završetkom izgradnje gimnazijske zgrade bude završena i hidrocentrala. Stoga se gvardijan širokobriježskog samostana fra Stanko Kraljević 18. listopada 1925. ponovno obraća Provincijalatu hercegovačkih franjevaca (dopis pod ur. br. 144.) te ih izvješćuje o daljnjim radnjama:

»Potpisano samostansko starješinstvo odlučilo je, da prema principijelnom odobrenju mp. o. provincijala prvom zgodom proda samostansku bašću na Lištici (Bijele Vrace) osim dijela, što ga drži žandarska stanica. Zemlji što leži na najprometnijem mjestu te ima prvorazrednu vrijednost kao gradilište: lice mu je u smjeru ceste dugo 70 m, a poprečna je širina od ceste do rijeke oko 27 m. Prema tome površina bi bila otprilike 2 dunuma ili nešto manje.

Cijenu cijelom gradilištu, mislimo, određivalo bi lice njegovo bez obzira na malo veću ili manju širinu prema rijeci. Računamo, da bi se metar lica mogao prodati 3-3½ hiljade dinara. Dosada nijesu nam poznati drugi mušterije osim mjesnih Lišćana i obližnjih nekih seljaka. (...)

Svrha je prodaje jedina da dobijemo potrebiti novac za uvođenje električne rasvjete u samostanu i gimnaziji. Pri tom dakako očekujemo barem razmjernu potporu provincije, koliko će svjetla potrošiti gimnazijske prostorije. Ako sa svotom dobivenom od prodaje ne mogemo još ništa ni početi, opet je za nas korisnije da novac uložimo u banku nego da zemljište dalje držimo, kad ga ne mislimo sami za gradilište upotrebiti. Valjda nema ni nade, da bismo u dogledno vrijeme zemljište skuplje prodali.

Ove činjenice i okolnosti stavljamo mp. Starješinstvu na znanje i molimo, da ih uzme u pretres te da nam prema potrebi svoje mjerodavno mišljenje i konkretne prijedloge izvoli saopćiti.«²

Kao i prije, Provincijalat je podržao sva samostanska nastojanja oko podizanja hidrocentrale pa se tako očitovao i na jesenskom zasjedanju Uprave: »Starješinstvo je usvojilo Vaš prijedlog i za prodaju i o tomu, da se ne oglašuje radi posve slobodnog natječaja. Provincija će

Stari ćemer – mlinica koju su fratri namjeravali kupiti i preurediti u hidrocentralu. U pozadini gradić Široki Brijeg oko 1930.

kad bude u stanju poduprijeti to poduzeće za električnu rasvjetu.«³

Uz već dosad navedene djelatnosti Uprave franjevačkog samostana na Širokom Brijegu oko izgradnje električne hidrocentrale informativan je dopis od 17. listopada 1927. upućen upravi Provincije u Mostaru (ur. br. 220/1927.) u kojem izvješćuju o prodaji »Kasara« (kuće u kojoj je bila smještena žandarmerija) i dio vrta za iznos od 5.000 dolara:

»Primili smo već 2.500 dolara, a drugih 2.500.-Dolara dobit ćemo do 1. augusta 1928. god. Mi bi odmah počeli s radom, samo od mnp. Naslova molimo "Placet" ili bolje rekavši odredbu, koja bi bezuvjetno vezala i buduće samostansko starešinstvo. Sigurno će se morati učiniti jedan zajam, jer proračun bez inštalacija iznosi 600.000.-D, sa inštalacijom iznosi 800.000.-D. No ovaj će proračun biti sigurno manji, jer je na pr. predviđeno za kopanje kanala i kuće 219.000.-D, a to bi se dalo učiniti i za 120.000.-D. Inštalacija bi se mogla sad za sad ograničiti na najnužnije prostorije etc. Svijetlo bi se dalo u Lištici, te bi se time pokrivali barem režijski troškovi, a kamate bi pokrivao sadašnji potrošak svijetla. Dosada je osigurana svota u gotovu iznosu od 330.000.-D.«⁴

Dana 24. listopada 1927. samostan je uputio molbenicu (br. 2261.) tadašnjem Hidrotehničkom odjelu Mostarske oblasti »za predkoncesiju radi izrabljivanja vodene snage na rijeci Lištici« na koju je 31. listopada 1927. dobiveno rješenje da se »tehničkim organima dozvoljava obavljanje tehničkih predradnja, premjeravanja zemljišta, mjerenje brzine i količine vode, geološkog ispitivanja

Dobivši dopuštenje poglavara, fratri na Širokom Brijegu smjesta prijanjaju poslu. Prave nacрте i skupljaju potreban novac.

² SP sv. 67., folija 183.

³ SP sv. 67., folija 186., Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru, br. 599./1925., Mostar, 23. X. 1925., provincijal.

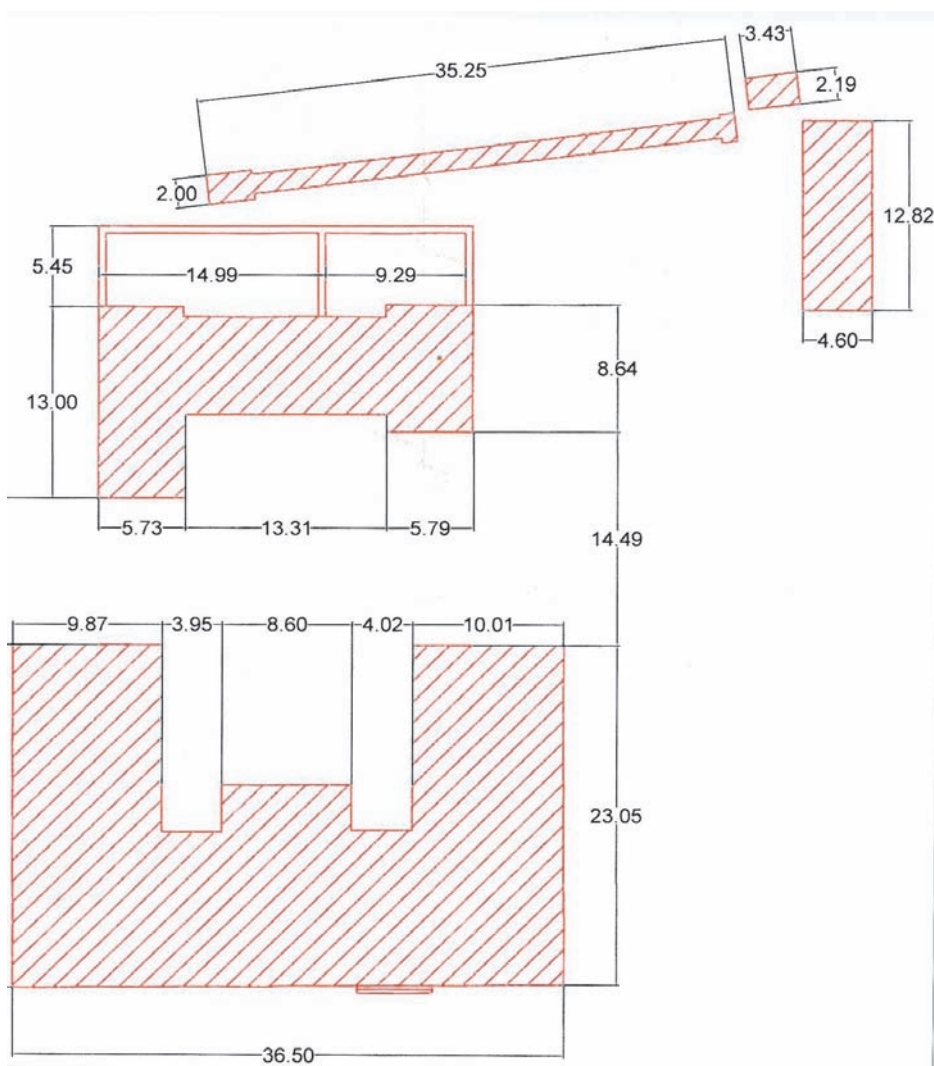
⁴ SP sv. 72., folija 280., Široki Brijeg, 17. X. 1927. o. fra Stanko Kraljević, gvardijan.

Unatoč svim poteškoćama ustrajno se ide naprijed, a pokreću se i nova povjerenstva

RAD POVJERENSTAVA ZA ISTRAŽIVANJE I OBILJEŽAVANJE GROBIŠTA IZ DRUGOG SVJETSKOG RATA I PORAĆA

► Piše: **Vice Nižić**

Prvo povjerenstvo koje je osnovano je ono u Širokom Brijegu. Iznimno zahtjevan posao koji je povjerenstvo obavilo polovinom 2010. bila je ekshumacija na lokalitetu Dubrava u Knešpolju. U trija masovnim grobnicama pronađeno je i ekshumirano 28 žrtava. Većina njih su civili, jedan broj žrtava njemački su vojnici, a među njima, prema više svjedočenja još živih svjedoka, nalazi se i jedan franjevac. Povjerenstvo je za stručne radove na iskapanju angažiralo forenzičarku Mariju Definis-Gojanović, specijalicu za sudsku medicinu KBC-a Split, i arheologa Tihomira Glavaša. U rujnu 2010. ostatci žrtava iz triju masovnih grobnica u Knešpolju prebačeni su na Medicinski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Početkom 2011. uzet je jedan broj uzoraka žrtava te je, u suradnji s Medicinskim fakultetom u Splitu, izvršena DNK analiza. Na lokalitetu Pobranica u središtu Širokog Brijega prošlog ljeta pronađeni su posmrtni ostatci još sedam žrtava. Povjerenstvo i dalje prikuplja informacije i svakodnevno uzima iskaze svjedoka doznajući za nove lokacije počinjenih zločina. U isto vrijeme započelo se s obilježavanjem lokacija grobišta na terenu. Na lokalitetu Čajerac prona-

Austro-ugarski plan tamnice u Ljubuškom, kod današnje zgrade Općine. Tamnica je bila u zemlji, a šetalište ograđeno zidom nad zemljom.

đeni su posmrtni ostatci Ivana Tolja iz općine Ljubuški, a na lokalitetu Barevište – Mokro pronađeni su posmrtni ostatci četiriju žrtava.

Drugo povjerenstvo osnovano je u općini Ljubuški. Prva zadaća ovog

povjerenstva bila je istraživanje lokaliteta na Tomića njivi. Tu je ubijeno i zakopano 28 osoba. Pretpostavlja se da su među njima dva ili tri franjevca. Drugi lokalitet koji je istražen lokalitet je Bare u krugu Komu-

Pisac je bio u zarobljeničkom mimohodu na Križnom putu

MARIBORSKI POKOLJI*

DOKUMENT LI.

Ostao je živ zahvaljujući snalažljivosti jedne časne sestre**

► Piše: dr. fra Vendelin Vasilj¹

Ja sam pošao iz Zagreba 7. svibnja 1945. u 10 sati sa bolničkim vlakom Ustaške Obrane kao svećenik te postrojbe. Zapovjednik vlaka je bio dr. Šime Cvitanović, pukovnik-liječnik. U vlaku je bilo oko 500 bolesnih zatim 200 oboružanih vojnika sa nekoliko časnika te oko 700 žena, djece i građanskih osoba, koji su u zadnji čas pristupili vlaku da izbjegnu iz Zagreba a među njima 40-50 svećenika. Vlak je bio dobro snabdjeven hranom i bolničkim materijalom. Od Zagreba do Maribora putovali smo dva i pol dana s razloga jer su nas znali slovenski željezničari na svakoj stanici preko potrebe dugo zadržavati u očitoj namjeri a vjerojatno i instruirani da nas što dulje zadrže, jer su znali da od Graca nastupaju prema Mariboru Rusi i Bugari. Tako se je i desilo.

Uhićeni hrvatski vojnici i civili s komunističkim pratiteljima na Križnom putu

Na stanici Hoće pred Mariborom partizanske postrojbe, koja je tražila da se razoružamo a da će nam vlak

* Tekst je prijepis izvornog članka.

** U tekstu nije smio napisati kako joj je ime, ali sada možemo napisati da je to bila hercegovačka franjevka č. s. Tihomira Božić.

¹ Dr. fra Vendelin Vasilj član je Hrvatske franjevačke provincije u Hercegovini koja je, zbog svoje vjernosti Bogu i Hrvatskoj, najteže bila pogođena od ruku Titovih partizana. Blizu 70 franjevaca ove zajednice, 30 samo na Širokom Brijegu, bili su poubijani od sljedbenika Josipa Broza Tita. Fra Vendelin, jer je Božjom voljom bio predodređen da bude jedan od krunskih svjedoka mariborskih pokolja, izmakao je od nasilne smrti. Satrven zbog mariborskih pokolja i glavni urednik ovoga djela, noseći duboko u srcu bol zbog masovnih pokolja u okolici Trsta, početkom rujna 1945. nađoše se skupa u Franjevačkom samostanu Sv. Ante u Bologni (Italija). Prijateljstvo obojice svjedoka tih masovnih pokolja nastavilo se, ne samo u Italiji nego i u Sjedinjenim Američkim Državama. Upravo zato, sredinom 1970. godine prva kopija prvog izdanja knjige Operation Slaughterhouse stigla je u ruke fra V. Vasilja. U znak zahvalnosti on je kao urednik hrvatskoga tjednika Danica u Chicagu napisao seriju od pet dugih članaka o tek izašloj knjizi. Nažalost, koncem 1970. ovaj krunski svjedok mariborskih pokolja, iako je i umno i fizički bio pravi gorostas od čovjeka, iznenada je teško obolio i početkom siječnja 1971. godine spokojno je dočekaio smrt.

pustiti dalje. Časnici su već prije, uočivši pravu namjeru toga zaustavljanja, sa svojim vojnicima napustili vlak i otišli u šumu pod vodstvom bojnika Jakova Barbarića. Ostali putnici nespособni za ikakvu vojnu akciju predali su ono malo naoružanja što su imali i nakon toga je vlak upućen za mariboršku stanicu, koja je već bila

od Bugara zaposjednuta. Cijela je garnitura vlaka sa stanice odvežena u bivši njemački logor. Tu je odmah započela od strane partizana pljačka svih vrijednosnih predmeta sve do odijela, koja su partizani odnosili kako od muških tako i od ženskih kao i od ranjenika.

Prvi dan odmah su odijeljeni muški od ženskih. Hrana nije davana uopće kroz tri dana, no kako su pojedinci još ponešto imali, moglo se je preživjeti. Za bolesnike nije bilo nikakve njege ili hrane, čak ni vode, a ujedno napominjem da su liječnici bolničkog vlaka još prvu večer odvedeni. No postupak partizana prema nama, osim prijetnji i sličnog, nije bio naročito loš, izuzevši već spomenutu pljačku. No i ta se je situacija skroz promijenila odprilike četvrti dan, kada je komandu logora preuzela IV. Partizanska Vojvođanska brigada pod zapovjedništvom generala Nađa. Pljačka preostalih stvari naravno je nastavljena, surovosti i prijetnje svake vrsti se redaju.

Sad je određeno da se odvoje časnici, koje je prokazivao neki brico

Kokić iz Zavidovića, koji je kao jasenovački logoraš s nama pošao kao bolnički brico. Kroz ovo vrijeme s nama je stupio u kontakt jedan slovenski mladi svećenik (Zdenko Lovše) i taj je uz pomoć mariborskog biskupa Josipa Tomašića bio već u pregovorima sa slovenskim partizanima, da se s bolesnicima iz ove grupe postu-

pa humano i sa izvjesnom bolničkom njegom a nas svećenike da se odvoji i pusti na slobodu. No sve to je dolaškom IV. Vojvođanske brigade palo u vodu.

Kad sam uočio tu situaciju i da više ne mogu održavati kontakt s bolesnicima, odlučio sam jer više u šume ne mogu, da pobjegnem. Ovo mi je omogućeno energičnim i smišljenim nastupom jedne bolničarske sestre. U našoj je skupini bilo pet školskih sestara Sv. Franje iz Mostara koje su dobrotom jednog partizanskog slovenskog časnika puštene kriomice na slobodu, ali su i dalje s nama održavale kontakt, donoseći nam hranu i pokoji dobar savjet i upute.

Dan prije mogega bijega bila je nedjelja: vodili su nas sve muškarce sa oko 50 svećenika na čelu u povorci kroz cio grad, pokazujući nas kao svoje roblje i vratili su nas u isti logor oko ponoći.

Ja sam odmah od početka moga boravka u logoru osjetio, da među slovenskim borcima ima i takovih, koji sa komunističkim partizanima nemaju iste ciljeve, nego da su to

bili borci protiv Njemaca i njihov je postupak prema nama bio relativno korektan. Općenito sam opazio da narod, izuzevši malu skupinu partizana komunista, očekuje okupaciju Slovenije po Englezima i da je postupkom komunista, a naročito ove IV. brigade, teško razočaran.

Ja sam se smjestio u franjevačkom samostanu pod krivim imenom to već i iz toga razloga da mojom pastvom ne bi franjevci Maribora imali ikakve nepravilike. Tu sam odmah usljed nedostatka slovenskih svećenika preuzeo dužnost na župi Sv. Petra, kamo sam dnevno odlazio a subotom i nedjeljom tamo i boravio.

Sve svećenike kao i bolesnike vratili su partizani u Zagreb kao zarobljenike i sada se još nalaze po raznim zatvorima. Čuo sam neprovjereno, da su pred Zagrebom na Savskom mostu neke ranjenike žive bacali iz vlaka u Savu. Od svećenika je u Zagrebu strijeljan dr. Guberina.²

Od 15. do 18. svibnja stalno su provođene kolone zarobljenika kroz Maribor opljačkane, bose i od gladi iznemogle a ako bi koji od njih pokušao da se vode napije bio bi na mjestu odmah ubijen. Saznao sam da se veliki broj zarobljenika nalazi u kadetskoj školi u Mariboru, od kojih su neki umirali od gladi i žeđi i zime, jer su bili na otvorenom dvorištu.

Dne 18. svibnja počinje razdvajanje zarobljenika na časnike, ustaše i domobrane i masovno ubijanje. To se je vršilo u predgrađu Maribora, zvanom Tezno i to noću u jarcima kopanim za protutentkovsku obranu.³ Ubijalo se mitraljezima a i klalo i ubijalo tupim predmetima. Ubijanje su vršili većinom Srbi IV. Vojvo-

Na žalost, našlo se onih koji su bili spremni potkazivati druge. Naravno, komunisti su ubijali i bez toga, njima krivica ili nedužnost nisu ništa značile.

² Dr. Ivo Guberina, istaknuti hrvatski profesor i pisac, svojom mučeničkom smrću pridružio se drugoj jedanaestorici svećenika-mučenika šibenske biskupije koje su partizani poubijali.

³ Tezno, jedan od najzloglasnijih hrvatskih masovnih ubijališta, bio je dobro poznat ne samo očevidcu fra V. Vasilju nego i glavnome uredniku ovoga djela sve od početka rujna 1945. Zato su glavni urednik i njegovi suradnici od 1960. godine o njemu sustavno dizali svoj glas pred američkim Kongresom, pred Ujedinjenim narodima, pred američkim predsjednicima i kod američkih medija; svi su, unatoč izdanjima monumentalnog djela Operation Slaughterhouse iz godine 1970. i 1995. ostali otvrdnuti u svojoj šutnji kao da se mariborski pokolji nisu uopće dogodili. Službena šutnja te čak i nijekanje tih užasnih zločina nastavljaju se u svijetu sve do naših dana. Ni otkopavanje, sredinom 1999. godine, 1.769

U napadu na Široki Brijeg sudjeluju i pojedinci koji su se istaknuli u zločinima u istočnoj Hercegovini zbog čega su ih komunisti bili sklonuli u stranu

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA? (IV.)

Već unaprijed su bili stvoreni planovi da se puca po samostanu i crkvi

► Piše: **Damir Šimić**

Nakon pristizanja partizanskih postrojbi iz sastava 8. dalmatinskog korpusa u zonu dodira s ustaško-domobranskim postrojbama u području Ljubuškog, kao i postrojbi 29. hercegovačke divizije i postrojbi II. brigade KNOJ-a u područje Čapljine, u prvim danima veljače 1945., uslijedio je niz bitaka manjeg intenziteta. Međutim, brojnost i bojeva nadmoć partizanskih snaga, koje su početkom veljače 1945. pristizale u Hercegovinu, bila je prevelika za tri ustaško-domobranske bojne, koje su nakon operacije Bura ostale angažirane na prostoru oko Ljubuškog i Čapljine. Stoga je već 3. veljače započelo plansko povlačenje tih snaga na stare i dobro utvrđene položaje ispred Mostara i u Širokom Brijegu. Povlačenje je nastavljeno i 4. veljače, a posljednja se povukla postrojba 3./IX. stajaćeg djelatnog zdruga, koja je preko Lipna, Čerina, Jara i Uzarića kasno noću 4. veljače dospjela na prostor Širokog Brijega. Još tijekom povlačenja ta je postrojba, sjeverno od Ljubuškog, »izmijenila ostru pješačku paljbu« s prethodnicom 11. dalmatinske brigade koja je u to vrijeme glavninom svojih snaga iz pravca Ljubuškog i Vitine usiljenom hodnjom nastupala prema Širokom Brijegu.¹

Snagama 11. dalmatinske brigade u Vrgorcu su se, s jasnom zadaćom uspostave partizanske vlasti, priključili Jure Galić i Marko Šoljić, istaknuti članovi Oblasnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu, što sam Galić nedvojbeno potvrđuje u svojim memoarskim zapisima.² Međutim, dvojac Galić-Šoljić nisu bili jedini partijski i obavještajni kadrovi s prostora Hercegovine koji su u bojevom rasporedu XI. dalmatinske brigade krenuli prema Širokom Brijegu. Prosuđujući elaborate Jovana Andrića,

Osnovna zamisao napada 8. korpusa na Mostar

Uglješe Danilovića, Olge Marasović, Mensura Seferovića, Danila Komnenovića i Ive Jerkića, sve odreda visokopozicioniranih djelatnika KNOJ-a, OZNE i KPJ, izrečenih o Mostarskoj operaciji³, dolazi se do zaključka da su uz redovite vojne postrojbe u akciji sudjelovale još dvije skupine komunista.⁴ Prvu su, naime, činile ilegalne skupine, sastavljene od povjerljivih članova KPJ i SKOJ-a, koje su od ranije djelovale u naseljenim mjestima pod njemačkim i ustaškim nadzorom, dok su sastav druge skupine činili dijelovi KNOJ-a, predvođeni oficirima OZNE, koji su opet od svojih nadređenih dobili točne upute o vrsti posebnih zadaća koje trebaju ostvariti, uključujući i likvidacije »narodnih neprijatelja« po ranije sastavljenim popisima.

¹ Rako, Milan – Družijanić, Slavko, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1987., str. 276.

² Vidi Galić, Jure, *Vrijeme i ljudi, Svjetlostkomerc d. d., Sarajevo, 2005.*

³ Vidi zbornik, *Mostarska operacija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1986.

⁴ Isto.

Jedna takva skupina krenula je početkom veljače iz Čapljine u bojevom rasporedu XII. hercegovačke brigade prema Mostaru. Skupina slična sastava i jednakih zadaća krenula je prema Širokom Brijegu i u bojevom rasporedu XI. dalmatinske brigade, o čemu se određene podrobnosti mogu doznati kroz raščlambu svjedočenja fra Janka Bubala koji je kao župni vikar u Vitini tih dana imao izravne susrete s postrojbama XI. dalmatinske brigade u njihovu nastupanju prema Širokom Brijegu.⁵ Sudeći prema raščlambi dostupne građe kao i nekolicini iskaza, na put prema Širokom Brijegu u bojevom rasporedu XI. dalmatinske brigade krenulo je i nekoliko oficira OZNE te jedna skupina oficira i vojnika iz sastava 3. brigade KNOJ-a, među kojima je bio i kapetan Rajko Vukoja, prijeratni komunist iz Bileće, koji je još 1941. bio član Narodno-oslobodilačkog odbora za Hercegovinu.⁶ Međutim, zbog »crvenih skretanja«, kako su komunisti označavali komunističke zločine koji su se prvih godina rata događali u istočnoj Hercegovini, politička karijera Rajka Vukoja naglo je prestala, ali je ona u OZNI i KNOJ-u, kako se čini, tek započinjala.

Zanimljivo je također napomenuti da osobno poznavstvo kapetana Rajka Vukoje s generalom Petrom Drapšinom i Vladom Šegrtom, dvojicom ključnih zapovjednika u ovoj operaciji i tadašnjih zapovjednika 8. dalmatinskog korpusa i 29. hercegovačke brigade, te Slobodana Šakote, šefa OZNE za Hercegovinu, i Jovana Andrića, zapovjednika III. brigade KNOJ-a, seže još u 1941. i same početke četničko-komunističkog ustanka protiv NDH u istočnoj Hercegovini. Određeni povijesni izvori, naime, kazuju da su spomenuti, zbog partijske procjene da su njihove okrutnosti i zločini uništili potporu naroda ustanku, bili sankcionirani partijskim kaznama te premještanjem na druge dužnosti. No, većina njih, unatoč takvim karakteristikama i partijskim procjenama, u završnici se rata našla na najistaknutijim dužnostima. Naravno, osim Rajka Vukoje. Ali, po svemu sudeći, on bi u ovim zadaćama mogao imati osobito važnu zadaću dobivenu od svog zapovjednika Jovana Andrića, zapovjednika III. brigade KNOJ-a, koji je u biti djelovao kao produžena ruka Slobodana Šakote i njegovih mentora Uglješe Danilovića i Aleksandra Rankovića, strukovnih šefova u vertikali OZNE.

Protuudar uoči odsudne bitke

Istodobno s nastupanjem XI. dalmatinske brigade, iz pravca Ljubuškog, kao i ostalih postrojbi iz sastava 26. dalmatinske divizije, preko Imotskog i Posušja, prema

Širokom Brijegu, stožer 369. grenadirske divizije, kao vrhovno njemačko zapovjedništvo na ovoj bojišnici, u to vrijeme stacioniran u Potocima, na temelju obavještajnih saznanja kojima je raspolagao, donosi odluku o povlačenju pukovnijskog stožera te I. i II. / 370. pukovnije iz Konjica, kamo su radi izvođenja jedne manje operacije bile upućene nakon okončanja operacije Bura. Zahvaljujući njemačkim izvorima, imamo podatak da su te postrojbe noću s 5. na 6. veljače vlakom prebačene u Mostar, a odmah zatim prema Širokom Brijegu. »Pukovnijski stožer u velikoj je žurbi stigao u Lisu. II./370 zaposjela je cestu Mostar-Lisa. I./370 odmah je morala u akciju sjeverno od ceste kako bi zaustavila neprijateljski napad koji je bio usmjeren na Mostar«, stoji zapisano u dnevniku njemačkog natporučnika Beck-Woemera.⁷

Prosudjujući usporedno dostupne partizanske dokumente i publikacije dolazimo do zaključka da je u ovom slučaju riječ o pokušajima II. dalmatinske brigade, pod zapovjedništvom Brune Vuletića, da širokim obuhvatom zajedno s XII. dalmatinskom brigadom zaobiđe Široki Brijeg sa sjeverne strane te se u Knešpolju spoji sa snagama III. brigade, iz sastava 9. divizije, koja je, nadirući preko Uzarića, pokušavala prijeći rijeku Lišticu i u Knešpolju ostvariti dodir s II. i XII. dalmatinskom brigadom. Međutim, brzom intervencijom dviju bojni iz sastava 370. njemačke grenadirske pukovnije, netom pristiglih iz Konjica, kao i intervencijom manjih bojevih skupina iz Širokog Brijega, taj je plan štaba 8. korpusa onemogućen u zoru 6. veljače. Cijenu za ovakav razvoj događaja na bojišnici životima je platilo šest širokobriježskih franjevac, ni krivih ni dužnih, koji su zaštitu potražili u župnoj kući u Mostarskom Gracu. Naime, nakon poraza u Knešpolju postrojba Brune Vuletića svoju je mržnju prema onima koji drukčije misle, pa se čak i otvoreno suprotstavljaju zadanim komunističkim tezama o nepostojanju Boga, pokazala ubojstvom šestorice franjevac koje su zatekli u župnoj kući.

Tijek bojevih djelovanja

Dan uoči početka završnog udara 26. divizije na Široki Brijeg obavljeno je zapovjedno izviđanje brigadnih razina, gdje je svakako bitno naglasiti da su štabovi XI. i I. brigade već u to vrijeme pred sobom imali točne ciljeve svojih napada. Štab XI. dalmatinske brigade tom je prigodom, s promatračnice u Trtlama, obavio izviđanje konvikta, samostana i crkve, što su, prema zapovjedi štaba 26. divizije, označeni kao bojevi ciljevi ove brigade i prije zapovjednog izviđanja.⁸ Istodobno, štab I. dalmatinske

⁵ Vidi Bubalo, fra Janko, *Apokaliptični dani*, Gral, Široki Brijeg, 2002.

⁶ Vidi *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima Hrvatske narodne države*, Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Zagreb, 1942.

⁷ Schraml, Franz, *Hrvatsko ratište*, Brkić i sin, Zaprešić, 1993., str. 103.

⁸ Rako, Milan – Družijanić, Slavko, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*.

Prva službena svjedočanstva o tome što se točno dogodilo na Širokom Brijegu

IZJAVA*

► Piše: **dr. fra Bonicije Rupčić**

Ja potpisani bio sam tajnik Hercegovačke franjevačke Provincije od godine 1943. – 1949. Doživio sam svršetak rata u Mostaru i bio svjedok svega što je konac rata donio u Hercegovini sa sobom. Po svojoj službenoj dužnosti kao tajnik Provincije morao sam voditi računa o sudbini franjevaca u Hercegovini.

Pri koncu rata stradali su mnogi franjevci u Hercegovini.

Bio sam očevidac kad je 14. veljače 1945. iz samostana u Mostaru bio odveden provincijal dr Leo Petrović, gvardijan o. fra Grgo Vasilj i 5 drugih svećenika. Bili su ubijeni iste večeri, kad su odvedeni, bez ikakva suđenja. O njima nismo primili nikad nikakve službene obavijesti od nadležnih organa, iako smo se više puta za to interesirali.

Točno sedmicu dana prije stradanja mostarskih fratara stradali su fratri na Širokom Brijegu. To je bilo onog dana kad je narodnooslobodilačka vojska zauzela Široki Brijeg. Svi fratri koji su tada zatečeni u samostanu bili su pogubljeni.

Pogibija širokobrijeških fratara brzo se pročula nadaleko. Tomu su mnogo pridonijeli radio i dnevna štampa. Narodne vlasti upotrijebile su sva pomoćna sredstva da dokažu kako su fratri na Širokom Brijegu stradali što su se borili s puškom u ruci protiv narodnooslobodilačke vojske prigodom zauzimanja Širokoga Brijega i borili se na strani okupatora.

Kada je osvojen Široki Brijeg, u samostanu na Širokom Brijegu na-

lazilo se preko 100 civilnih osoba, što naših đaka što seljaka i njihovih susjeda, koji su se bili sklonuli u samostan za vrijeme posljednjih borbi za Široki Brijeg. Od njih nitko nije stradao. Stradali su samo fratri.

Potpisani je ispitao mnoge od tih osoba, prvo usmeno, a kasnije neke i pismeno, da sazna istinu i da li su fratri uistinu pucali, borili se protiv narodnooslobodilačke vojske. Pismeno je saslušao 12 ili 13 osoba koje su rečenoga dana bile na Širokom Brijegu. Taj posao sam obavio u drugoj polovici godine 1945. Pojedine osobe sam saslušavao kad sam koju mogao dobiti za razgovor. Svi su ti svjedoci, bez ijedne iznimke, pod zakletvom izjavili, da nijedan fratar na Širokom Brijegu nije pucao na narodnooslobodilačku vojsku niti se borio protiv nje. Svi se slažu da su fratri u samostanu mirno čekali partizane i konac rata. Da se netko od njih osjećao krivim za nešto, sigurno ne bi tu ostao. Na vrijeme bi se sklonio na sigurnije mjesto.

Prigodom premetačine u tajništvo i u arhivu Provincije od strane organa OZNE odneseni su ti zapisnici. Neke od ispitanih svjedoka kao Božidara Martinca i Antu Brkića pritvorila je OZNA u Mostaru i nastojala ih je privoljeti da opozovu što su pismeno izjavili. Htjela je i to

postići od njih da izjave da sam ih ja moralno prisilio da izjave ono što su izjavili. Kad nije mogla postići što je željela, OZNA im je zaprijetila da ne smiju nikomu kazati da ih je ona ispitivala i o čemu je bio govor. Ipak su mi oba sve rekli. Nakon toga bio sam oprezniji u tom da svjedoke ne

bih dovodio u opasnost da stradaju zbog svojih izjava. Negdje u 11. mjesecu, ako se dobro sjećam, došli su u samostan tri organa OZNE i tražila razjašnjenje od mene zašto sam provodio i zašto

provodim istragu o držanju i stradanju fratara na Širokom Brijegu prigodom zauzimanja mjesta od strane partizana. Ja sam naime uz neke druge svećenike navedene osobe ispitivao, zapisnik vodio i potpisivao. Na njihov upit dao sam im slijedeći odgovor: »Ubijeni fratri na Širokom Brijegu su naša braća. Oni su mrtvi. Kako sami ne mogu govoriti, mi smo kao njihova braća dužni da ih branimo, ako se ustanovi da su nevini stradali. To pravda i ljubav traži od nas. A i povijest će tražiti. Ako se pak ustanovi da su se borili s puškom u ruci i da su pucali, mi ćemo biti prvi koji ćemo ih osuditi.« Na koncu sam im rekao, da je to bio jedini razlog zašto sam provodio istragu. A kad su me oni na to upitali, zar ja ne vjerujem pojedinim našim rukovodiocima, što oni o tome vele, i dnevnoj

OZNA odnosi prikupljena svjedočanstva. Svjedoke utamničuje i straši. Fra Bonicije o svemu hrabro svjedoči.

* Tekst je prijepis izvornog dokumenta.

Na grob pobijenih hercegovačkih franjevaca na Širokom Brijegu dolazi se i u radosti i u tuzi

ŽIVOT SA ŠIROKOBRIŠKIM MUČENICIMA

► Piše: **Mirna Matijević**

Noć je 15. lipnja 2011. Sestra i ja vozimo se iz Mostara gdje smo ostavile oca u bolnici.

Dva dana prije žalio se da je pokvario želudac. Budući da ga nikad ništa nije boljelo, ili nam on nije govorio da ima poteškoća, mislili smo da je vrijeme viroze i da će se uz čajeve i dijetu sve stabilizirati. Međutim, kako se stanje nije popravljalo, otišli smo do dr. Tomića koji nam je rekao da se nešto događa s trbuhom, ali bez detaljnih pretraga i snimanja nije mogao sa sigurnošću utvrditi o čemu je riječ te nam je naložio da ga malo pratimo i ne bude li bolje, da se javimo u bolnicu. On, moj otac, čvrst kakav je oduvijek bio, trpio je do zadnje granice. Tek kada više nije mogao hodati, pristao je na odlazak u bolnicu, što smo i učinili.

Primili su ga u ambulantu za hitne slučajeve gdje su mu nakon silnih pretraga utvrdili da treba žurno operirati debelo crijevo. Budući da su već bila tri sata iza ponoći, a njegovo stanje toliko kritično i ozbiljno da ga ne smiju odmah operirati dok ne naprave još neke pretrage i pripreme ga za operaciju, odvodimo ga na kirurgiju gdje ga preuzima njihovo osoblje te nam kažu da sada trebamo ići i da dođemo ujutro kada se planira operacija.

Teška srca opraštamo se s njim.

Od iscrpljenosti on nije uspio ništa reći, nego je samo slabašno podigao ruku prema nama da nas pozdravi.

Šutimo obje. Zebnja nam se uvukla u srca. Hoćemo li ujutro zateći oca živa? Kako će proći operacija? Zar je njega, stijenu, kako ga jedne prilike nazva moj vjeroučitelj, snašla bolest? O, Bože, tisuću mi se pitanja roji u glavi...

Dolazim kući i uzimam kronicu u ruke. Molim. Ne mogu spavati. Pogledavam na sat. Kad će više svanutu? Opet molim. Gubim koncentraciju, košmar mi u glavi.

Konačno jutro. Da nije što jest, čovjek bi se razveselio prekrasnom jutru okupanu suncem.

Šest je sati i trideset minuta. Sjedam u auto i put Širokog Brijega, put našoj Gospi, put grobova naših

mučenika. Ulaзим u crkvu. Gotovo da je prazna jer ima još oko pola sata do svete mise. Ljubim Gospu kao i uvijek i polako na prstima prilazim grobu mučenika. Klečim. Pogled

mi ide od jednog do drugog, od starijih svećenika fra Stanka, fra Ive, fra Marka do onih mladih fra Viktora, fra Ludovika, fra Julijana. »Nisu bili stariji od mojih sinova«, mislim u sebi. Kakvi su to ljudi koji su mogli učiniti takvo što? Koliko je godina prošlo otkad se molim na njihovu

grob? Mislim četrdesetak. Kao djetu roditelji su nas vodili sa sobom da tu klečimo i molimo se. Tada mi je bilo čudno kad su nam rekli da je to grob fratara. Zar grobovi nisu u groblju? Ali kasnije, kako sam odrastala, tako su mi roditeljske riječi postajale jasnije. I danas kad god uđem u crkvu uvijek se pomolim da ih Bog privede u kraljevstvo nebesko i da se mole za nas u ovoj suznoj dolini te da budu pribrojeni blaženicima.

Neki je čudan mir zavladao u meni. Znam, nije prvi put da mi se to događa, ovdje na njihovu grobu. Osjećam se kao da su oni tu uz mene, za mene, kao i uvijek. Molim se da po njihovu zagovoru naš nebeski Otac učini onako kako on misli da je najbolje za moga oca. Koliko je puta klečao ovdje to samo oni pamte. Znaju sve njegove molitve i misli. Znaju s koliko ljubavi i poštovanja cijeni njihovo mučeništvo. Polako se u mene uvlači neki neobičan mir. Sve to što sam noćas u sebi proživljavala kao da se događalo nekom drugom, a ne meni. Cijelu sam svetu misu bila uz njihov grob.

Znala sam da će sve biti dobro. Kasnije u župnom uredu plaćam svetu misu i fra Vitomir mi daje broj telefona bolničkog dušobrižnika. Po izlasku iz crkve zovem ga i molim ako može da odmah ode u bolnicu i da moga oca ispovijedi i dade mu bolesničko pomazanje. Znam da je sveto pomazanje priprema duha za odlazak u nebo, kao i za ozdravljenje duše i tijela.

Bolestan otac. Koga moliti za pomoć nego Širokobriške mučenike, kako puk zove pobijene hercegovačke franjeve.

Osvojivši Široki Brijeg, komunisti su ga uhitili, odveli i ubili. Za tijelo mu se do danas ne zna

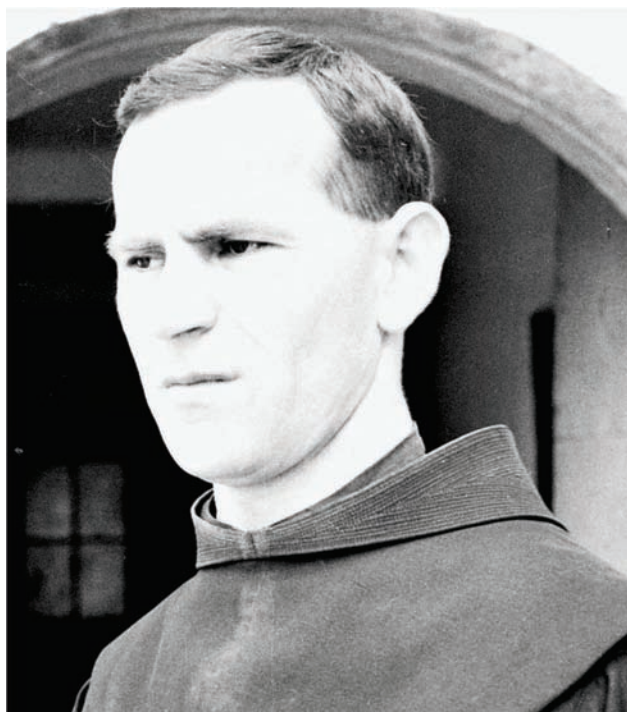
FRA LEONARDO RUPČIĆ

(HARDOMILJE, 29. RUJNA 1907. – ZAGVOZD, OKO 9. VELJAČE 1945.)

► Piše: dr. sc. fra Robert Jolić

Fra Leonardo Rupčić jedan je od 66 franjevacu koje su ubili partizani, a u najvećem broju pri završetku Drugoga svjetskog rata i nakon njegova okončanja. K tome, on je jedan od ubijenih profesora Franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu, koja je sve do svoga uništenja 1945. imala zavidan ugled u onodobnom društvu. I još nešto: fra Leonardo je jedan od tridesetak pobijenih franjevacu za čije se kosti još ne zna, barem se s potpunom sigurnošću ne može ustvrditi gdje je ubijen, iako je prema svim pokazateljima mjesto njegova stradanja okolica Zagvozda kamo su ga partizani s još nekim franjevcima i civilima odveli sa Širokog Brijega i pogubili.

O fra Leonardu još nitko nije napisao opsežan životopis iako neke osnovne podatke o njemu imamo. Tako je fra Andrija Nikić preuzeo podatke iz Imenika hercegovačkih franjevacu koji se čuva u Arhivu Provincije u Mostaru te ih, uz kratke nadopune, objavio 1992.¹, a kasnije je u zborniku *Hardomilje* (1998.) objavio opsežniji fra Leonardov životopis služeći se ponajviše svjedočanstvima bivših fra Leonardovih đaka.² Dotični je autor isti, samo skraćen, životopis objavio još jednom kasnije (2003.).³ A najopširnije je izvatke iz navedenih svjedočanstava bivših đaka širokobriješke gimnazije objelodanio Jozo Tomašević Koška, i sam jedan od fra Leonardovih učenika, u svojoj knjizi o širokobriješkoj gimnaziji (1997.), u kojoj donosi i veoma kratak fra Leonardov životopis.⁴ Fra Ante Marić opširno je pisao o ekshumaciji tijela u blizini Zagvozda, među kojima se vjerojatno nalaze i kosti fra Leonarda Rupčića te donio njegov kratak životopis.⁵ Osnovne podatke o njemu donosi i don Anto Baković u svome martirologiju.⁶ To bi, koliko sam uspio pronaći, bili svi dosad objavljeni članci o fra Leonardu Rupčiću. Među-

tim, na temelju uvida u građu koja se odnosi na njega, a do sada je korištena malo ili nimalo, može se ustvrditi da o njemu ima priličan broj sačuvanih podataka koji će nam pomoći u rekonstrukciji njegova života i djelovanja. U kratkim crtama: nakon dovršetka teološkog fakulteta završio je još jedan studij te postao profesorom latinskog i francuskog jezika, koje je predavao tijekom šest posljednjih godina svoga života (1939. – 1945.) u širokobriješkoj gimnaziji. Okrutna smrt u mjesecu veljači 1945. zadržala ga je u 38. godini života. Nisam uspio pronaći da je sam nešto pisao ili barem objavljivao u onodobnim

¹ Nikić, A., *Hercegovački franjevački mučenici 1524. – 1945.*, Mostar, 1992., str. 187. – 188.

² Nikić, A., »Svećenici i klerici«, *Hardomilje. Prošlost, ljudi, običaji*, Hardomilje, 1998., str. 387. – 389.

³ Nikić, A., *Događajnica Bosne i Hercegovine 614. – 1918.*, Mostar, 2003., str. 602. – 603. U literaturi koju fra Andrija navodi nalaze se i neki izvori koji s fra Leonardom nemaju nikakve veze (nekrologiji u Zaostrogu, Dubrovniku, Sinju, kao i Jeleničev *Necrologium*, ili pak *Analecta Franciscana* iz 1914.), pa nije jasno u koju su svrhu tamo navedeni.

⁴ Tomašević-Koška, J., *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Zagreb, 1997., str. 114. – 118.

⁵ Marić, A., *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Mostar, 2007., str. 37., 97. – 177.

⁶ Baković, A., *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007., str. 570.

publikacijama pa tako ni u franjevačkim časopisima i listovima.

Djetinjstvo i školovanje te redovnički zavjeti

U Hardomilju, selu humačke župe, u obitelji Mate Rupčića i Marije, r. Majić, 29. rujna 1907. rodio se sin kojemu su nadjenuli ime Mijo. Krstio ga je fra Dujo Ostojić 4. listopada (na sv. Franju) iste godine. Kum je bio Marijan Rupčić.⁷

Pučku je školu Mijo završio u Ljubuškom, kamo je svakodnevno pješačio više kilometara iz rodnoga sela.⁸ Nakon toga se upisao u širokobriješku franjevačku gimnaziju, kao kandidat za redovništvo i svećeništvo. Budući da je tada gimnazija trajala osam godina, Mijo – fra Leonardo je toliko godina pohađao srednju školu (1920. – 1928.), s tim da je jednu godinu proveo u novicijatu u franjevačkom samostanu na Humcu (1925./26.). Ispit zrelosti (veliku maturu) položio je na Širokom Brijegu 14. lipnja 1928.⁹ Na temelju objavljenih dokumenata znamo samo toliko da je Mijo Rupčić s Humca bio interni đak (sjemeništarc) 2. razreda šk. g. 1921./22.,¹⁰ što znači da je na Široki Brijeg došao godinu dana ranije.

U franjevački je red stupio 29. lipnja 1925. na Humcu. Habit mu je obukao fra Lujo Bubalo, provincijal, a s njim su se obukla još četvorica kandidata: fra Maksimilijan Barbarić, fra Marinko Jelić, fra Vilim Primorac i fra Dobroslav Šimović. Meštar im je bio fra Eugen Tomić st., inače meštar s najdužim stažem u dosadašnjem postojanju Provincije (1921. – 1937.).¹¹ Od njegovih novicijskih kolega jedan je istupio ne završivši ni godinu novicijata (fra Maksimilijan Barbarić), fra Dobroslava Šimovića ubiše partizani u veljači 1945., kao i fra Leonarda, dok su dvojica preživjela 1945.: fra Marinko Jelić ostao je u Hercegovini i preminuo 1973. na Širokom Brijegu, a fra Vilim Primorac je 1945. pobjegao ispred partizana te 1946. dospio u Ameriku gdje je proveo djelatni svećenički život. Nakon što se 1996. vratio, živio je na

Fra Leonardo, stoji krajnje desno, kao maturant na Širokom Brijegu u lipnju 1928.

Čitluku, a umro na Humcu 2000. Pokopan je na čitlučkom groblju Podadvor.¹² Iako je bilo uobičajeno da se kandidati u novicijat primaju nakon svršenog 6. razreda gimnazije, fra Leonardo, fra Vilim i fra Dobroslav stupili su u novicijat nakon svršenoga 5. razreda. S tim se nije složio učiteljski zbor širokobriješke gimnazije, o čemu je provincijal obavijestio ravnatelj fra Mate Čuturić¹³, ali je provincijal unatoč njihovom stavu odlučio njih trojicu primiti u novicijat. Traži od ravnatelja da ih istodobno »kao privatiste« upiše u 6. razred¹⁴, što bi značilo da 6. razred ne će redovito pohađati, nego ga polagati nakon okončanja novicijata.

Jednostavne je zavjete fra Leonardo položio 30. lipnja 1926. na Humcu, u ruke gore navedenoga provincijala, a svečane zavjete u Mostaru 2. srpnja 1929. u ruke provincijala fra Dominika Mandića.¹⁵ S njim su svečane zavjete položila ista ona trojica kolega s kojima je primljen u novicijat: fra Marinko (fra Kerubin) Jelić, fra Dobroslav Šimović i fra Vilim Primorac. Dan prije zavjetovanja, 1. srpnja, mostarska im je samostanska zajednica dala povoljno svjedočanstvo da mogu biti zavjetovani.¹⁶ Ista je četvorka krajem prosinca 1929. primila red subđakonata. Nedvojbeno je da ih je u Mostaru zaredio mostarsko-duvanjski biskup fra Alojzije Mišić.¹⁷

⁷ Župni ured Humac: Matica krštenih, sv. V, str. 42., br. 190; Arhiv Provincije: Imenik franjevaca HFP, str. 47., 416. Fra Dujo Ostojić poznati je hercegovački franjevac. Bio je gimnazijski profesor, tajnik biskupa Buconjića, župnik, gvardijan, definitor i provincijal hercegovačkih franjevaca (1913. – 1916.) te član bosansko-hercegovačkog sabora. Osobito je volio starine koje je marljivo skupljao i prepisivao. Od svibnja 1907. bio je župnik i gvardijan na Humcu te je upravo tada i krstio maloga Miju Rupčića (usp. R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 297. – 298).

⁸ Tomašević-Koška, J., *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 114.; Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani. Crte o 66 hercegovačkih franjevaca, komunističkih žrtava koje poznavah*, Široki Brijeg – Zagreb, 2011., str. 200.

⁹ Arhiv Provincije: Osobnik Ic, ff. 50-51.

¹⁰ Marić, A., *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, Mostar, 2011., str. 60.

¹¹ Jolić, R., *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 149.

¹² Jolić, R., *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 383, 169, 320.

¹³ Dopis provincijalu fra Luji Bubalu od 20. lipnja 1925. (Arhiv Provincije: SP, sv. 67, f. 2).

¹⁴ Dopis provincijala fra Luje Bubala od 26. lipnja 1925. (Arhiv Provincije: SP, sv. 67, f. 16).

¹⁵ Arhiv Provincije: Imenik franjevaca HFP, str. 47., 416.

¹⁶ Arhiv Provincije: SP, sv. 79, f. 262.

¹⁷ Arhiv Provincije: SP, sv. 80, f. 379.

ČETVERORED NJIH 66

► Piše: Fabijan Lovrić

Jedan za drugim,
s habitom dugim:
na nož,
na pušku,
na vatru,
na kamen;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
u kostima:
od iste sumnje,
od iste mržnje,
od iste svijesti,
od nesvijesti;
jedan za drugim.

Jedan za drugim,
s pojasom bijelim:
krunicom,
molitvom,
vjerom,
svjetlom;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
bez najave:
bez mogućnosti,
bez ispovijedi,
bez dostojanstva,
bez opijela;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
kroz četiri godine:
nikada suđeni,
nikada osuđeni,
nikada branjeni,
nikada pomilovani;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
na hercegovačkoj zemlji:
legoše,
sjedoše,
zaspashe,
ne umriješe;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
kosti ostaviše:
našim rukama,
našim mislima,
našim molitvama,
našim pogrebima;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
u doba rata:
jedni 1942.,
jedni 1944.,
jedni 1945.,
jedni kao svi;
jedan za drugim.

Jedan za drugim,
Franjina braća:
oko crkve,
oko Širokog Brijega,
oko Humske zemlje,
oko Hercegovine;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
u vihoru:
braću čekaše,
braću dočekaše,
braću prepoznaše,
braću zadužiše;
jedan za drugim.

Jedan za drugim,
šezdeset šest svjetlosti:
isto molitvi,
isto užasa,
isto vjere,
isto života;
jedan za drugim.

Jedan za drugim
u nama ustadoše:
našim srcima,
našim ljubavima,
našim odgovornostima,
našim blaženstvom
na putu njihovom;
jedan za drugim. ✍

MUČENICIMA U SPOMEN!

*Uz pedeset i osmu obljetnicu
Širokobriježkih mučenika*

► Piše: Mate Ćavar

Ima jedna Crkva od živog kamena,
Podignuta znojem vjernih neimara,
Bazilika sveta, povijesnog znamenja,
Isklesana rukama hrvatskih zidara.

Iz temelja čvrstog ona k Nebu strši,
Iako je tukoše stotine granata,
Ona snagom Božjom sve dušmane skrši,
Sazdane u zloči Drugog svjetskog rata.

Crkva je ova krvlju zalivena,
Sedmog veljače četrdeset pete,
Grobnica je u njoj s trideset imena
Tu njihove kosti počivaju svete.

Mučenici ovi, franjevci su bili,
Služili Bogu i narodu svome,
Samo zbog toga, sve su ih pobili,
Da ubiju dušu rodu hrvatskome...

Iz njihove krvi novo cvijeće cvijeta,
U crkvi ovoj mole se ljudi,
Hodočaste vjernici iz cijelog svijeta,
Mučenici naši, hvala Vam budi!

Na Nebu Vi se molite za nas,
Za narod hrvatski i zemlju Hrvata,
Za zemaljsku radost i nebeski spas,
U ljubavi i miru bez mržnji i rata. ✍

ŠIROKI BRIJEG

► Piše: fra Umberto Lončar

Ovdje su se burkala vremena
k'o nemirni valovi oceana,
u kojima su stradala naša braća
u krvi i ognju požara.

A Ti si, Majko, na ovom Brijegu
blažila našu krvavu bol
i ljute rane... ✍

PTICE IZNAD ZVONIKA

širokobriježkim mučenicima

► Piše: Ivica Šušić

Tri puta su vam kosti pretresali
Tri puta su vas mnogi zatajili
Tri puta ste se svetom Franji zavjetovali
Da ne ćete samo za sebe živjeti
Da ćete svim drugim stvorenjima služiti

O koliko je bilo podrugivanja i progona
Koliko je ruševnih kuća trebalo popraviti
I pitanja kada uz križ može i mač pristajati
Kada će se konačno vrijeme ispuniti
Kada se i kako u novoga čovjeka obući

Odveli su vas jedne gluhe noći
Razasuli kosti po zabiokovskim jamama
Nije bilo ulja za svjetiljku upaliti
Trebalo je ubiti sve one druge
Koji žive po Božjim istinama

A kad ste u hercegovačku zemlju vraćeni
I kad se osjetilo da su maleni zaista veliki
Tri tisuće suza se u grlima osušilo
Tri tisuće suza se u nadu prelilo
Iznad zvonika prelijetale su ptice ✍

MRTVIMA KOJI ŽIVE*

► Piše: Tvrtko Jelić

Ako su zvijezde stale
nad njihovim tjemenima
u času poljupca olova
ako su zvijezde stale

Ako su ruke zaleđene
s prstom istine u zraku
u toplom trenutku
ako su ruke zaleđene

Ako su usta nijema
za neizgovorenu ljubav
u času nepravde ostala
ako su usta nijema

Oni nisu mrtvi
u nama žive
s nama se i danas bore
govore
dozivaju
vole ✍

* Pjesma je tiskana na 1. stranici u 3. broju *Kršnog zavičaja* 1972. u tiskari IKP Svjetlost u Sarajevu. Zbog te pjesme komunističke vlasti nisu dopustile da se časopis pojavi u javnosti. Stoga je u tiskari prva stranica istrgnuta i ponovno tiskana bez pjesme te lijepljena u cijelu nakladu časopisa. Tek je tada *Kršni zavičaj* ugledao svjetlo dana.

Nije mu to u opisu radnog mjesta, ali se bavi istraživanjem žrtava iz Drugog svjetskog rata, poglavito na ozemlju istočne Hercegovine

SVE SU ŽRTVE LJUDI

Razgovor s gosp. Nikolom Konculom, predsjednikom udruge Vječni spomen – Memento i dopredsjednikom Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području općine Neum

► Razgovarao: Krešimir Šego

Poštovani gospodine Koncul, kada je i s kojom namjerom osnovana udruga Vječni spomen – Memento?

Udruga Vječni spomen – Memento osnovana je u rujnu 2008. radi prikupljanja građe o ljudima s naših prostora, Hrvatima koji su stradali tijekom i u poraću Drugog svjetskog rata. Udruga se bavi prikupljanjem građe o okolnostima, mjestu, načinu i vremenu stradanja te, gdje god je to moguće, prikupljanjem podataka o njihovim krvnicima. Naravno, o svim se dobivenim podacima, o žrtvama i grobištima vodi brižna evidencija. Potvrđena grobišta i stratišta, bilo pojedinačna bilo skupna, potrebno je, sukladno zakonu, prikladno obilježiti. Osim toga uspostavljena je i suradnja s drugim udrugama ili institucijama sličnih djelatnosti.

Kako ste se odlučili za ovaj rad? U svakodnevnom životu bavite se sasvim nekim drugim stvarima i, realno gledano, ovo Vam predstavlja teret.

Podimo redom. Najprije želim izraziti sućut prema svim žrtvama koje ću u daljnjem razgovoru spominjati. Svaki čovjek kroz život prolazi niz promjena, a jedna važna događa se negdje oko pedesete. Naime, dok je čovjek mlad, gleda samo naprijed, rijetko ga privlači prošlost, ali kako se bliži pedesetim godinama života, sve više pravi zaokret i češće razmišlja o prošlosti. Tada ga počinje zanimati povijest i njegove obitelji i društva. Neki ustraju u takvim interesnim sferama dok drugi, iz njima poznatih razloga, to potiskuju na rub življenja. Čovjeka, dakle, počnu zanimati neki vrlo važni povijesni događaji, kao i oni iz Drugog svjetskog rata i poraća, posebno ako o tome tijekom školovanja i kroz protekle godine života, iz poznatih razloga, niste baš puno saznali. Novija povijest to razdoblje naziva genocidom, pokoljem jednoga naroda, masovnim ubojstvima i slično. Ako tomu dodate činjenicu da je na našim prostorima burna povijest po-

sijala bezbroj poznatih i nepoznatih grobova i grobišta, primjerice samo se od Drugog svjetskog rata i poraća broji 4.515 žrtava, a stanovnik ste jednog od mjesta koje pripada najstarijoj biskupiji, biskupiji koja je imala toliko krvavu povijest da u svojem nazivu, u riječi mrkanska, nosi preslikanu povijest iz života biskupa kao najvećih poglavara katolika na ovom prostoru, onda je sve jasno. Ne treba zaboraviti da su trebinjski biskupi protjerani iz biskupijskog dvora u Trebinju na otočić Mrkan u blizini Dubrovnika gdje su preživljavali od milodara Dubrovačke Republike. Ovaj naš narod s pravom kaže da smo uspjeli opstati jer smo naučili kroz stoljeća mnoge dane u krvi dočekivati i u krvi ispraćati. Kad to imate na pameti, onda vam je ispunjena većina uvjeta za ovako što. Mnogi to ne razumiju pa zbog ovih ili onih razloga žele nešto skriti, često su nam žestoki oponenti, ali mi ipak radimo. Inače Udruga, na čijem sam čelu, prvi među jednakima, sukladno statutu i ciljevima djelatnosti ima pune ruke posla. O uvjetima i plodovima rada neka drugi sude. Ovaj rad mi ne predstavlja osobit teret, za sada imam dovoljno vremena, volje i, Bogu hvala, zdravlja, a uz podršku članstva, nekih institucija i sugrađana

jednostavno nemam vremena misliti o teretu. Kako reče jedan mi prijatelj: »Kad su ove stvari u pitanju, nikad se ne pitam može li se nešto, nego što treba učiniti.«

Što ste do sada napravili na otkrivanju žrtava Drugog svjetskog rata i poraća?

Zahvaljujući vrijednim autorima don Ivici Puljiću, don Đuri Benderu i Stanislavu Vukorepu te svima koji su pomogli da se prikupi građa, tiska i objavi u zborniku radova, prvorazrednoj knjizi u kojoj su iz prve ruke obuhvaćene sve žrtve na području Trebinjsko-mrkanske biskupije (istočna Hercegovina je prostor spomenute biskupije, a gornja Hercegovina, također prostor spomenute biskupije, sada je uglavnom prostor takozvanog RS-a), imamo utabanu stazu i svjetionik za daljnji rad pa podatke ne trebamo prikupljati, nego samo gdje je to moguće proširivati i nadopunjavati. To radimo tako da tragamo za dokumentima koji koliko-toliko pomažu u rasvjetljavanju okolnosti stradanja pojedine žrtve. Tako pronađemo pokoje sačuvano pismo upućeno rodbini ili takozvanu crnu knjigu, obavijest hrvatske vojske o smrti, pogibiji hrvatskog vojnika i nešto dokumenata, ali vrlo rijetko pronađemo kakav zapis partizanskih zlikovaca da je taj i taj strijeljan kao državni neprijatelj. U tijeku je slaganje poprilično velikog registra stradalnika i grobišta.

Kad je u Neumu osnovano Povjerenstvo kojemu ste dopredsjednik?

Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području općine Neum osnovano je u kolovozu 2008. na inicijativu Udruge Vječni spomen – Memento. Pročelnik Povjerenstva je gosp. Vicko Jogunica, dipl. oec., pomoćnik načelnika za financije i gospodarstvo, a Povjerenstvo broji devet članova. Rad Povjerenstva je unatoč entuzijazmu uvjetovan i financijama pa ipak bilježimo bar skromne rezultate. Do sada smo iz dviju grobnica ekshumirali posmrtnu ostatke osam žrtava koje su zaklali četnici i pobili knojevci.

O žrtvama je vladala polustoljetna šutnja – obitelji ih nisu smjele ni spominjati, a vlasti su kažnjavale one koji bi to ipak učinili. Koliko je u istočnoj Hercegovini snažno sjećanje na žrtve s obzirom na tolik protok vremena i izmiješanost pučanstva? Kako dolazite do saznanja o ubijenima i masovnim grobnicama? Pomažu li Vam u tome i pripadnici drugih naroda?

Tako je. Komunisti nisu dali niti pomišljati na žrtve, a kamoli ih spominjati. Tko bi se ipak usudio, bio bi žestoko kažnjen. Bilježimo slikovit primjer progona nedužna

svećenika župe Gradac don Mitra Papca kojemu je u Stocu suđeno, a optužen je za rad protiv državnog uređenja te ga se u nizu drugih točaka optužnice tereti da je govorio protiv vlasti i države, a usudio se na zamolbu rodbine slaviti svete mise za hrvatske vojnike koji nedužni stradali su u ratu i na Križnom putu. Kada je u optužnici spome-

nuto da ga se tereti za to jer je slaveći svete mise počinio kazneno djelo, on je odgovorio: »Dajte mi popis tih osoba, pa ću zamoliti njihovu rodbinu da se za njih mole doma.« Osuđen je i nakon nepunih osam godina poginuo u namještenoj željezničkoj nesreći. Ovo nije izdvojen primjer. Kažnjena je tako jedna obitelj jer je nemoćna starica, supruga i majka, na samrtni spominjala ime svoga supruga i dozivala

svoja četiri sina koji su ostali negdje na Križnom putu. Sjećanje je još živo unatoč desetljećima i komunističkoj represiji koju su uvelike podržavali pripadnici drugih naroda, ali i domaći surogati (oprostite mi na izrazu). Naime, nakon uspostave partizanskog suda u Stocu (predsjednik suda bio je Manojlo Bulut iz Pribilovaca, poznat kao »koljač iz Svitave«), počela je masovna likvidacija Hrvata. Prvi su na udaru bili zarobljeni hrvatski vojnici, potom svi koji nisu sudjelovali u ratu, članovi njihovih

Boškanova jama u Hrasnu, ratno sklonište i stratište petero križara

obitelji, svećenici... Dogovorena je suradnja suda u Stocu i mjesnih partizanskih odbora po svim mjestima tako da odbori načine popis osoba s njihova teritorija koje su bile na suprotnoj strani i slučajno preživjele rat, kao i osoba koje se vraćaju u mjesta prebivanja, nepodobnih osoba i onih koji bi to u budućnosti mogli biti. Takve popise dostavljali bi sudu u Stocu putem povjerljivih kurira, a sud bi pravio raspored kada se koji od popisanih osobno, pojedinačno ili u skupinama, ima javiti u Stolac, gdje im je suđeno za izmišljene zločine. Sud je imao takozvane dežurne svjedoke, skupinu pravoslavaca, mrzitelja svega što je hrvatsko. Cilj je bio samo jedan: da se »Srbi izdovolje« i da se pobije što više Hrvata. A da bi dogovoreno funkcioniralo, upućeno je u općinski narodni odbor 15 tadašnjih

ŠIROKI BRIJEG: 7. VELJAČE PROGLAŠEN DANOM SJEĆANJA NA POBIJENE FRANJEVCE I PUK

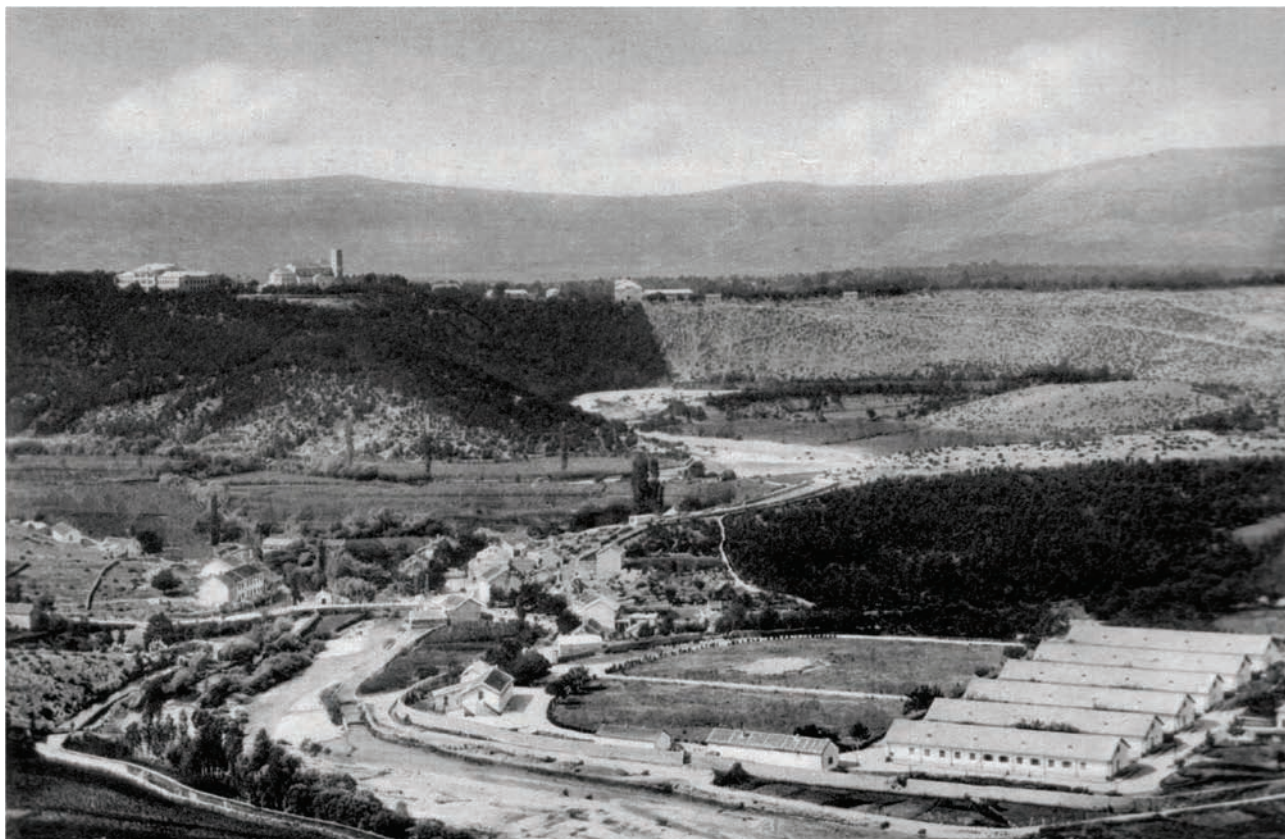
Široki Brijeg, 24. veljače 2012. (sirokibrijeg.ba) – Na 45. sjednici Općinskog vijeća održanoj 23. veljače usvojena je Odluka o proglašenju 7. veljače Danom sjećanja na pobijene franjevce i puk. Odluku je obrazložio Pero Kožul, predsjednik Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području Općine Široki Brijeg.

Između ostaloga on je istaknuo da Općina Široki Brijeg još uvijek traži oko 2.300 svojih građana koji su nestali tijekom Drugog svjetskog rata i poraća te na Bleiburgu i Križnom putu. Proglašenjem 7. veljače Danom sjećanja na pobijene franjevce i puk na simboličan ćemo se način odužiti nepravедno pobijenim franjevcima i članovima puka. Ovom Odlukom 7. veljače obilježavat će se svake godine pri-

godnim programom (okrugli stolovi, sat povijesti u školama, izložbe i sl.).

Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« već tradicionalno u veljači održava Dane sjećanja na pobijene fratre i puk ovoga kraja u sklopu kojega se održavaju različiti programi, kao što je natječaj o temi pobijenih franjevac. Isto tako svake godine u listopadu održava se i simpozij na kojem o ovoj temi izlažu poznati znanstvenici i stručnjaci.

Sjednici su nazočili i fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, i dr. sc. Mile Lasić, član Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području Općine Široki Brijeg.

Panorama Širokog Brijega oko 1930.

Na temelju članka 17. stavka 2. točke 3. i članka 122. stavka 1. Statuta općine Široki Brijeg („Službeni glasnik općine Široki Brijeg“, broj. 4/08) i članka 82. Poslovnika Općinskog vijeća Široki Brijeg („Službeni glasnik općine Široki Brijeg“, broj: 5/10), Općinsko vijeće Široki Brijeg na 45. sjednici održanoj 23.2.2012. godine, donijelo je

O D L U K U

O PROGLAŠENJU „7. VELJAČE“ DANOM SJEĆANJA NA POBIJENE FRANJEVCE I PUK

Članak 1.

Ovom Odlukom na području Općine Široki Brijeg proglašava se „7. veljače“ Danom sjećanja na pobijene franjevence i puk u Drugom svjetskom ratu i poraću.

Članak 2.

Obilježavanje Dana iz članka 1. ove Odluke obavljat će se svake godine prigodnim programom (simpoziji, okrugli stolovi, izložbe, sat povijesti u školama, vjerskim programom i sl.).

Članak 3.

Institucije na području općine Široki Brijeg će svoje radno vrijeme prilagoditi programu obilježavanja Dana iz članka 1. ove Odluke.

Članak 4.

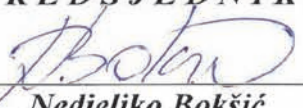
Ova Odluka stupa na snagu danom donošenja, a bit će objavljena u „Službenom glasniku općine Široki Brijeg“.

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
ŽUPANIJA ZAPADNOHERCEGOVAČKA
OPĆINA ŠIROKI BRIJEG

- **OPĆINSKO VIJEĆE** -

Broj: 01-02-44/12-7
Široki Brijeg, 23.2.2012. godine

PREDSJEDNIK,

Nedjeljko Bokšić

NAŠA IZDANJA

- Plakat *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (48 x 33 cm), 2008. (3 KM)
- Letak *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2009. (0,3 KM)
- Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010. (20 KM)
- Uvezani brojevi *Stopama pobijenih 2008. – 2010.* (20 KM)
- Sličica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (10 x 7 cm), 2011. (0,3 KM)
- Naljepnica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (12 x 9 cm), 2011. (0,3 KM)
- Obilježivač za knjigu *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (20 x 7,5 cm), 2011. (0,3 KM)
- dr. fra Častimir Majić, *U nebo zagledani*, Vicepostulatura – Alfa, Široki Brijeg – Zagreb, 2011. (25 KM)
- Suvenir *Plakat* (17,5 x 12,5 cm), s mogućnošću vješanja o zid ili samostalnog stajanja, 2011. (10 KM)
- fra Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva*, Vicepostulatura – Nova Stvarnost, Široki Brijeg – Zagreb, 2012.

PREPORUČUJEMO

- Janko Bubalo, *Apokaliptični dani*, Gral, Široki Brijeg, 2002. (www.gral.ba)
- Plakat *Hercegovački franjevci žrtve komunističkog zločina 1942. – 1945.* (98 x 68 cm), Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2006. (www.franjevci.info)
- fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2007. (www.franjevci.info)
- don Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatie, Zagreb, 2007. (Petrova 47)
- fra Ante Marić (uredio), *Leo Petrović, prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2008. (www.franjevci.info)
- Gojko Zovko, *Druga strana medalje*, Kigen, Zagreb, 2008. (www.kigen.hr)
- Fran Živičnjak, *U vječni spomen*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Durmanec, 2008. (Zagreb, Vojnovićeva 15)
- *Macelj – gora zločina*, Udruga Macelj 1945., 2009., (udrugamacelj1945@gmail.com)

DAROVATELJI

Za DNK analizu posmrtnih ostataka pobijenih u Knešpolju (Široki Brijeg) i na Tomića njivi (Ljubuški):

- Broćanac, Čitluk	600 KM
- Broting, Čitluk	500 KM
- fra Rađe Dragičević, Humac	100 KM
- Bože Kristić Boban, Borčani	50 KM
- Ledo, Čitluk	1.000 KM
- fra Karlo Lovrić, Međugorje	1.000 KM
- Slavo Ljubić, Široki Brijeg	50 EUR
- Petar Martinović, † Ivana, Borčani	20 KM
- Ivica Matić, † Rafaela, Borčani	20 KM
- Mijo Radoš, Šuškov, Kongora	50 KM
- Mladen Radoš † Andrije, Kongora	50 KM
- Jozo Šolje, † Ante, Lipa	20 KM
- Iko Šoljić, † Bože, Lipa	10 KM
- Ivan Šumanović, Mandino Selo	50 KM
- Slavka Vukoja, Mokro	50 EUR
- Zapadnoherceg. županija, Š. Brijeg	2.000 KM
- Stanko Leko, Demerje	130 KM
- Andrija Marić, Zagreb	1.000 kn
- Luca Vasilj, Zagreb	100 KM

- Herc. franjevci, Frohnleiten	500 EUR
- fra Valentin Vukoja, Ticino	500 CHF
- Slavka Čolak, Edmonton	500 CAD
- Hrvatsko franj. središte, Norval	5.000 CAD

Za ostale potfivate i potrebe Vicepostulature:

- Vladimir Begić, Donaueschingen	100 EUR
- Slavka Čolak, Edmonton	500 CAD
- fra Ilija Šaravanja, Aarau	400 CHF

Slanje dobrovoljnih priloga (Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Vicepostulatura, s naznakom za što):

- poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Franjevačka 14, p. p. 2, 20350 Metković)
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški; žiro-račun (BiH): 3381602276649744; devizni račun (inozemstvo): IBAN: BA393381604876650839, SWIFT: UNCRBA22

Najljepša hvala svima koji molitvom, dobrovoljnim priložima i radom podupiru pripremu postupka mučeništva naše ubijene braće. Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu govorimo sv. misu za vas.

Neka vas blagoslovi dobri svemogućí Bog!